

10 01 00 АДАБИЁТШИНОСӢ
10 01 00 ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
10 01 00 LITERARY CRITICISM

10 01 03 ЛИТЕРАТУРА НАРОДОВ СТРАН ЗАРУБЕЖЬЯ
10 01 03 LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES PEOPLES

УДК 8
ББК 83.3

МАРҲАЛАИ НАВИ
КАМОЛШИНОСӢ ДАР
ТОҶИКИСТОН

*Мирзоюнус Матлуба (Хочаева), д.и.филол.,
профессори кафедраи адабиёти муосири тоҷики МДТ
“ДДХ ба номи академик Б.Гафуров” (Тоҷикистон,
Хучанд)*

НОВЫЙ ЭТАП
КАМОЛОВЕДЕНИЯ
В ТАДЖИКИСТАНЕ

*Мирзоюнус Матлуба (Ходжаева),
д.филол.н., профессор кафедры
современной таджикской литературы ГОУ “ХГУ
имени акад. Б. Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)*

A NEW-STAGE
OF KAMOL STUDIES
IN TAJIKISTAN

*Mirzoyunys Matluba (Khojaeva), Dr. of
Philology, Professor of the department
of modern Tajik literature under the SEI “KhSU named after
acad. B. Gafurova” (Tajikistan, Khujand),
E-MAIL: matluba.khojaeva@gmail.com*

Вожаҳои калидӣ: *Камоли Хучандӣ, камолишиносӣ, Маркази илмии Камоли Хучандӣ,
фехрист, сарчашмаҳо, таҳия, нашр, наҷӯҳии, матн*

*Мақола ба таҳқиқи вазъи камолишиносӣ ва рушди он дар Хучанд ихтисос ёфта,
дар он осоре, ки аз ҷониби МД “Маркази илмии Камоли Хучандӣ” дар панҷ соли охир
таҳия ва нашр шудааст, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф осори
интишорнамудаи Маркази илмии Камоли Хучандиро, ки марбут ба шахсияту
ҷаҳонбинӣ ва шеърӣ Камол аст, дастабандӣ карда, шаш навъи онро муайян мекунад,
ки аз ҷумла китобҳои иттилоотӣ, матни ашъори Камоли Хучандӣ, матн дар заминаи
наҷӯҳии, сарчашмаҳо, тарҷумои ашъори Камоли Хучандӣ ба забонҳои дигар ва
наҷӯҳишиномаҳо мебошанд. Дар мақола бурду боҳти муаллифон ва мурағибон дар
таҳияи китобҳои мисли «Армуғони аҳли дил», «Ишқи минуй», «Дафтари ишқ»,
«Ҳабдаҳ чаман», «Маводи конференсияи байналмилалӣ «Камоли Хучандӣ: ташаққули
адабиётшиносӣ ва равоити адабӣ», “Камол дар оинаи тазкираҳо” «Камол дар оинаи
наҷӯҳии», «Камол- устоди бузурги забон», “Китобишиносии Камоли Хучандӣ” ва
ғайра нишон дода шудааст. Муаллиф ба хулосае мерасад, ки камолишиносии ватанӣ
рушди бесобиқа ёфта, дар чанд соли охир ба марҳалаи сифатан нав ворид шудааст.*

Ключевые слова: *Камол Худжанди, камоловедение, Научный центр Камола Худжанди,
библиография, источники, подготовка к изданию, издание, исследование, текст*

*Исследуется состояние отечественного камоловедения на современном этапе.
Анализируются книги, изданные ГУ “Научный центр Камола Худжанди” за последние
пять лет. При классификации этих книг выделяются информационно-*

библиографические книги, тексты стихов, тексты в сочетании с исследованием, издание источников, переводы стихов на другие языки, исследования о Камоле Худжанди. Указывается на достижения и недостатки в изданных книгах, в их числе “Подарок влюбленным”, “Лазоревая любовь”, “Любовная тетрадь”, “Семнадцать цветников”, “Материалы международной конференции: Камол Худжанди: формирование литературоведения и литературные связи”, “Камол в зеркале антологий”, “Камол в зеркале исследований”, “Камол – великий мастер языка”, “Библиография Камола Худжанди” и другие. Сделан вывод о небывалом развитии отечественного камоловедения и о начале в нем нового, более качественного этапа.

Key-words: *Kamol Khujandi, Kamol studies, Kamol Khujandi Scientific Center, bibliography, sources, preparation for publication, publication, research, text.*

The article dwells on the study dealing with the state of Kamol studies in Khujand at the present stage. It analyzes the books published by the State Governance Office "Kamol Khujandi Scientific Center" over the past five years. By classifying these books, the author of the article singles out information and bibliographic books, texts of poems, texts in conjunction with the research, publication of sources, translations of poems into other languages, studies on Kamoli Khujandi's works. The article points to the achievements and shortcomings of the published books, including "Gift for Lovers", "Azure Love", "Love Notebook", "Seventeen Flower Beds", "Materials of the International Conference: Kamol Khujandi: Formation of Literary Studies and Literary Ties", "Kamol in the Mirror of Anthologies", "Kamol in the Mirror of Research", "Kamol - the Great Master of Language", "Bibliography of Kamol Khujandi" and others. The author concludes that domestic Kamol studies in the country are a phenomenon of unprecedented development as well as the beginning of a new, more qualitative stage in them.

Камолшиносӣ дар Тоҷикистон дар давраи нав аз таълифоти устод Айни шурӯъ шуда, тадқиқоти Зариф Раҷабов, Абдусалом Дехотӣ, Абдулқодир Мирзоев, Шарифҷон Хусейнзода, Холик Мирзозода, Аълоҳон Афсаҳзод, Назира Қаҳҳорова, Саъдулло Асадуллоев, Абдулманнони Насриддин, Абдучаббори Шоҳаҳмад, Атахон Сайфуллоев, Бадриддин Мақсудов ва чанд нафари дигар дар ин замина арзиши маҳсус доранд. Таъсиси Академияи Камоли Хучандӣ дар соли 1996 ва фаъолияти он таҳти роҳбарии профессор Саъдулло Асадуллоев барои рушди ин соҳаи адабиётшиносӣ мусоидат намуд. Нашри чандин китобу рисолаҳои илмӣ, девони Камоли Хучандӣ, фарҳанги Камоли Хучандӣ, ба таърифи расидани бештар аз дусаду панҷоҳ мақолати илмӣ дар маҷмӯаҳо маҳсули заҳмати камолшиносон дар садаи бист аст.

Дар охири соли 2014 бо ибтиқори роҳбарияти вилояти Суғд Маркази илмии Камоли Хучандӣ таъсис ёфт, ки ҳайати он бо сарварии доктори илмҳои филологӣ Ф.Насриддинов тарҳи илмии рушди камолшиносиро таҳия намуда муҳимтарин бахшҳои фаъолияти онро фароҳам овардани заминаҳои таҳқиқоти бунёдӣ: таҳияи китобшиносии Камоли Хучандӣ, ҷамъоварии дастхатҳои девони ӯ, фароҳам овардани маълумоти муҳимтарин осори адабӣ, таърихи ва ирфонии марбут ба ӯ, шарҳнависӣ, тасҳеҳи илмӣ-интиқодӣ, тадвини «Донишномаи Камоли Хучандӣ» муқаррар намуд. Аз он замон то имрӯз фаъолияти Марказ дар ҳамин заминаҳо хеле пурвусъат чараён дорад ва то имрӯз як силсила китобҳои арзишманд интишор ёфт. Осоре, ки то ин дам рӯйи чопро дид, имкон дорад ба чанд даста тақсим карда шавад:

1. Китобҳои иттилоотӣ, мисли «Муқаддимаи камолшиносӣ», «Китобшиносии Камоли Хучандӣ», «Номномаи «Донишномаи Камоли Хучандӣ»;

2. Матни ашъори Камоли Хучандӣ: «Девон», «Варақи хусн»(Мунтахаби газалҳо);
3. Матн дар заминаи пажӯҳиш: «Мақтаби Камол», «Иксири саодат»;
4. Сарчашмаҳо: «Камол дар оинаи тазкираҳо»;
5. Тарҷумаи ашъори Камоли Хучандӣ ба забонҳои дигар: «Армуғони аҳли дил», «Ишқи минуй», «Дафтари ишқ», «Ҳабдаҳ чаман»;
6. Пажӯҳишномаҳо: «Маводи конференсияи байналмилалӣ «Камоли Хучандӣ: ташаккули адабиётшиносӣ ва равобити адабӣ», «Камол дар оинаи пажӯҳиш», «Камол- устои бузурги забон».

Соли 2015 аввалин кори марбут ба Камоли Хучандии ин Марказ бо номи «Муқаддимаи камолшиносӣ» (15) аз ҷоп баромад, ки дар се баҳши он сарчашмаҳои маърифати шоир, таҳқиқоти камолшиносӣ ва китобшиносии муқаддамотии Камоли Хучандӣ зикр шудаанд. Дар баҳши аввали ин китоб зикри номи Шайх Камол дар бештар аз сӣ тазкираву таърихномаҳо ҷой дода шудааст. Дар баҳши дувум мақолоти донишмандон перомунӣ замони зиндагӣ ва рӯзгори Хоҷа Камол, инчунин ҷаҳонбинӣ ва сабки ашъори ӯ ба қалам омадааст. Баҳши китобшиносии муқаддамотӣ аз ҷаҳор фасл таркиб ёфта, дар фасли аввал сухан дар бораи нусхаҳои хаттии девони Камол, дар фасли дувум – нашри ашъори Камоли Хучандӣ, дар фасли сеюм - ашъори Камол ба дигар забонҳо ва ниҳоят дар фасли чаҳорум – осори илмии марбут ба Камоли Хучандӣ ҷой дода шудаанд, ки ин ҳама дар маҷмӯъ аз собиқаи камолшиносӣ дар аксои ҷаҳон маълумоти муҳимро манзур мекунад. Бо назардошти он ки матолиби китоб ҳануз хеле нокомил аст, мураттибон онро «Муқаддимаи камолшиносӣ» ном гузоштаанд, ки воқеан дуруст аст.

Китоби дигар «Иксири саодат»(2016)(7) гузидаи абёт, мисраъ ва гуфторҳои ҳақимонаи Камоли Хучандиро фаро гирифта, бо кӯшиши Фаҳриддин Насриддинов ба таърифи расидааст. Аҳамияти ин китоб дар он зоҳир мешавад, ки бори аввал бехтарин абёти ахлоқиву ҳикамӣ ва ирфонӣ Шайх Камолро дар ҷунин шакли зебо ба ду хат - кириллӣ ва форсӣ манзур мекунад. Ҷунин ороиш ва таҳия имкон медиҳад, ки қуллӣ ҳамзабонон дар хориҷи кишвар низ аз он истифода баранд.

Дар китоби «Армуғони аҳли дил» (2016) (1) гузида ва тарҷумаи газалиёти Камоли Хучандӣ ҷамъ оварда шудааст. Маҷмӯа гузидаи газалҳои Камоли Хучандиро ба забонҳои олмониву англисӣ, русӣ, урду, ўзбекӣ ва тоҷикиву форсӣ фаро гирифтааст. Дар сарсухани Фаҳриддин Насриддинов, ки «Олам сухани Камол бигрифт» унвон дорад, шухрати оламғори Камоли Хучандӣ дар кишварҳои Шарқу Ғарб ба тариқи мухтасар таҷассум ёфтааст. Муаллиф асноди тазкираҳои муътабар ва ҳифзи девону маҷмӯа ва ҷунгу баёзҷоро, ки аз замони шоир то рӯзгори мо расидаанд, ҷун тайиди мақом ва бузургии ин орифи хучандӣ таъкид мекунад. Яке аз хусусиятҳои хуби ин маҷмӯа он аст, ки дар оғози ҳамаи тарҷумаҳо байти матлаи газали Камоли Хучандӣ оварда шуда, ҷунин равиши қор барои муқоисаи тарҷума бо матни асл имкон медиҳад.

Соли 2016 Маркази илмии Камоли Хучандӣ конфронси байналмилалӣ «Камоли Хучандӣ: ташаккули адабиётшиносӣ ва равобити адабӣ»-ро баргузор намуд, ки маводи он дар шакли маҷмӯаи мақолот интишор шуд (13). Ин маҷмӯа 74 мақолаи илмиро дар бар гирифтааст, ки аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ дар робита ба замони зиндагӣ, шахсият, хунари шеърӣ, масоили матншиносӣ, шарҳнигорӣ, татаббуъ, тарҷума, вежагиҳои забон ва ғайра таълиф шудаанд.

Соли 2018 аз ҷониби Муассисаи давлатии «Маркази илмии Камоли Хучандӣ» китоби дигаре бо номи «Ишқи минӯӣ»(3) интишор ёфт. Он тарҷумаи 17 ғазали Шайх Камоли Хучандиро, ки аз ҷониби муҳаққиқ ва мутарҷими маъруф Александр Ҳайзер ба забони олмонӣ баргардонида шудааст, дар бар мегирад. Дар пешгуфтори китоб, ки аз ҷониби роқими ин сутур бо номи «Булбули хушилҳони чаманҳои Хучанд» таълиф шудааст, суҳан аз бузургӣ ва маҳорати камназири шоирии шайх Камол рафта, зикр мешавад, ки «вижагиҳои сабки ашъори Камоли Хучандӣ, пеш аз ҳама, дар мӯҷазбаёнӣ ва маҳорати суҳангустарӣ, маънисозӣ ва мазмунпардозӣ, лутфу зарофат, бозии суҳан, таносуи овой, пурмаъно ва мазомини дугуна ба назар мерасанд»(3, 6). Ба ғайр аз ин муаллиф бар он назар аст, ки «маҳорати қофиябандӣ, истифодаи авзони хушоҳангу марғуб, мусиқии ҷонафрӯз, қаробат бо сурудҳои халқӣ ва бо забони зиндаи халқ аз хусусиятҳои умда ва мутамоизи ғазалиёти Камоли Хучандист» (3, 5).

Мутарҷими ғазалҳо А.Ҳайзер дар пешгуфтори худ муҳтасар аз таърихи тарҷумаҳои олмонӣ ғазалиёти Шайх Камоли Хучандӣ, аз ҷумла тарҷумаҳои Йозеф Ҳаммер-Пургтал ёд мекунад ва аз равиши кори худ дар сари тарҷумаҳои олмонӣ ашъори Хоча Камол маълумот медиҳад. Дар китоб тарҷумаи ҳар ғазал дар канори ашъори тоҷикии Камол ҷой дода шудааст. Дар поварақи ҳар тарҷумаи олмонӣ мутарҷим шарҳи баъзе калимаву иборот ва таъбироти барои хонандаи олмонизабон душворфаҳмо шарҳ додааст. Афзалияти ин тарҷумаҳо дар он аст, ки А.Ҳайзер кори худро бевосита аз забони асл анҷом додааст. Дарвоқеъ, дар адабиёти мо маъмулан тарҷумаҳо ба воситаи баргардони тахтуллафз сураат мегиранд, бинобар ин коре, ки А.Ҳайзер анҷом додаст, бо огоҳӣ аз луғот ва қавоиди забони тоҷикӣ анҷом пазируфтааст, ки қобили ситоиш аст.

Ёдоварӣ бамаврид аст, ки мутарҷим ин китоби худро такмил дода, соли ҷорӣ панҷоҳ ғазали Хоча Камолро барои ҷоп тарҷума ва таҳия намуд ва ин китоб бо номи «Дафтари ишқ» (2) аз ҷоп баромад. Мутарҷим ғазалҳои машҳури Камоли Хучандиро барои тарҷума интихоб намуда, дар китоб онҳоро ба забони асл бо ҳуруфи кириллӣ ва форсӣ канори ҳам ҷой медиҳад. «Дафтари ишқ» - падидаи нодири адабӣ ва фарҳангист, зеро бори аввал ин миқдор ашъори Шайх Камол ба забони олмонӣ интишор ёфт ва он як ангезаи хубе барои рушди камолшиносӣ дар Фарб хоҳад буд.

Дар иртибот бо масъалаи тарҷума бояд гуфт, ки китоби дигари тарҷумаҳои ашъори Камоли Хучандӣ бо номи «Ҳабдаҳ чаман» (9) мунташир шуд, ки он тарҷумаи 17 ғазали Камоли Хучандӣ ва 17 гуфторро ба ҳашт забон: форсии тоҷикӣ, ўзбекӣ, русӣ, урдӯӣ, англисӣ, олмонӣ, арабӣ ва чинӣ фаро гирифтааст. Нуктаи хеле муҳим он аст, ки бори аввал бо супориши Маркази илмии Камоли Хучандӣ тарҷума ба забонҳои англисӣ, арабӣ, чинӣ сураат гирифтааст ва ба андешаи мо, ин корро ҳарчи бештар бояд вусъат дод. Мутарҷимони хубро ба забонҳои гуногун пайдо кардан ва онҳоро барои ин кор ташвиқ кардан ва ҳаққи қаламашонро пардохтан бояд ба расми анъана ворид шавад. Ин навъи кор дар замони шӯравӣ мувофиқи нақшаҳои дурнамо ба роҳ монда мешуд, аммо ҳоло қариб аз байн рафтааст. Масалан, ба забони русӣ, охири тарҷумаҳо қариб панҷоҳ сол муқаддам анҷом дода шудаанд. Бешак, тарҷума ба забонҳои дигар доираи хонандагони шоирро густариш медиҳад ва барои шиноختи бештари ӯ дар паҳнои олам мусоидат мекунад. Бахусус пайдо шудани якчанд тарҷумаи як ғазал имкон медиҳад, ки бештарин ва ба забони асл наздиктарини он баргузида шавад.

Як китоби хеле ҷолиб чи аз назари муҳтаво ва чи сохтор «Мақтаби Камол»(14) аст, ки соли 2019 бо заҳамоти Баҳром Раҳматов ва Шоира Олимова мураттаб шуд.

Дар ин китоб равиши қор ва тарзи танзим бештар ба радоифулашъор шабоҳат дорад. Мураттибон ғазалҳои Камоли Хучандиро аз рӯи тартиби девон ҷо карда, баъди ҳар ғазал ҷавобияҳои онро аз ашъори шоирон ба тартиби хронологӣ танзим намудаанд, чунонки баъзе ғазалҳо як ҷавобия, баъзеи дигар якчанд татаббуъву назира доранд. Дар қанори ҷавобия ва пайравиҳои шоирони маъруф Хаёли, Қотибӣ, Қомӣ, Навоӣ, Ҳилоли, Мушфиқӣ ва дигарон ашъори шоирони камошно, ҳамчунин тазмину ҷавобияҳои шоирони муосир низ ҷой гирифтаанд. Гузашта аз ин, як бахши китобро мухаммасҳо ишғол кардаанд. Дар бахши охири ин китоб ашъори шоироне ҷой дода шудаанд, ки дар васфи Камоли Хучандӣ гуфта шудаанд. Ин китоб аз назари равиши илмӣ ҳам хеле қобили таваҷҷуҳ аст. Аввал ин ки, он пешгуфтори муфассале ба қалами Баҳроми Раҳматзод бо номи «Камоли Хучандӣ ва шеъри форсӣ-тоҷикӣ» дорад, ки дар он вежагиҳои сабки Шайх Камол, муносибати шоирони муосираш ба ӯ, пайравии шоирони асри пасин, намояндагони сабки байнобайн, шоирони сабки ҳиндӣ ва сабки бозгашти адабӣ ба ӯ, Камол ва шоирони муосир хеле мудаллал сурат гирифтааст. Ҳам дар ҳавошии мақола-пешгуфтор ва ҳам дар хошияи тамоми бахшҳои китоб мураттибон ба сарчашмаву манобеъ ишора кардаанд ва ниҳоят, дар поёни китоб феҳрасте мураттаб шудааст, ки беш аз 160 адабиёти муштамил бар девону куллиёт, тазкираву таърихномаҳо ва нармафзорҳоро дар бар мегирад.

Силсилаи китобҳои камолшиносӣ, ки ҷопи даҳ чилди онро Маркази илмии Камоли Хучандӣ дар нақша дорад, аз китобҳои бехтарин дар шинохти рӯзгор ва андешаҳои Шайх Камол аст, ки то имрӯз ҷаҳор китоби он интишор ёфт. Чилди аввал «Камол дар оинаи тазкираҳо» (10) унвон гирифта, бо кӯшиши Иззатбек Шехимов ва Зоҳирҷон Юсупов таҳия шудааст. Ин китоб бар мабноси матни 77 сарчашма, ки зикри номи Камоли Хучандӣ дар онҳо ҷой дорад, матраҳ шудааст. Он чи дар «Муқаддимаи камолшиносӣ» мавриди истифода буд (беш аз 30 маъҳаз), дар ин китоб бознигарӣ шуда ва дар сурати зарурат ислоҳ пазируфта, матолиби китобҳои арабӣ ва туркӣ аз ҷониби мутахассисон тарҷума шуда, ба китоб ворид гардиданд. Як нуктаи муҳим он аст, ки бар зами сӣ маъҳази пешина 47 сарчашмаи дигар илова гардид, ки дар ин миён «Дастур-ул-қотиб фӣ тайини-л-маротиб» - Шамсиддин Муҳаммад ибни Ҳиндушоҳи Наҳҷувонӣ, «Силсилату-л-орифин ва тазкирату-с-сиддиқин»-и Муҳаммад ибни Бурҳониддини Самарқандӣ, «Кашқул»-и Шайх Баҳой, «Шарҳи Судӣ бар Ҳофиз»-и Муҳаммад Судии Буснавӣ, «Махзану-л-ғароиб»-и Аҳмад Алихони Санделавӣ, «Сафинаи Хушгӯ»-и Биндробан Доси Хушгӯ, «Тӯри маънӣ»-и Муншӣ Аҳмад Ҳусайн Сехри Кокуравӣ, «Тазкираи Ҳусайнӣ»-и Мирҳусайн Дӯсти Санбаҳлӣ ва ғайра мебошад, ки бархе аз онҳо бори аввал дар адабпажӯҳии тоҷик ба муомилоти илмӣ ворид шудаанд. Як ҷиҳати бисёр писандидаи ин қор он аст, ки ба шарофати гирдоварии матолиби марбут ба Камоли Хучандӣ чандин китобу манобеи муҳиму нодир, ки дастрасӣ ба онҳо хеле мушкил буд, ба аҳли илму адаб шиносонида шуданд. Албатта, ҳарчанд ки дар унвони китоб «Камол дар оинаи тазкираҳо» гуфтаанд, бархе аз ин манобеъро наметавон тазкира ном бурд. Воқеан ҳам дар миёни сарчашмаҳо на танҳо тазкираҳо, балки «Дебӯҷаи қадимтарин нусхаи хаттии Девон»-и Камоли Хучандӣ (маҳфуз дар китобхонаи Остони Кудс), шарҳҳо (масалан, «Шарҳи Судӣ бар Ҳофиз»), таърихномаҳо («Ҳабибу-с-сияр»-и Хондамир, «Таърихи Роқим»), фарҳангномаҳо («Фарҳанги аъломи улуми ақлии инсонӣ») низ ҷой доранд, ки матолиби тазкирамонандро дар бораи Камоли Хучандӣ фаро гирифтаанд.

Бояд гуфт, ки ин китоб на танҳо оғози силсилаи китобҳои камолшиносӣ, балки оғози марҳалаи наву чиддие дар шинохти Камол, шахсият ва андешаҳои ўст, зеро дар таҷрибаи адабиётшиносони тоҷик бори аввал аст, ки ин миқдор манобеи муътабар як ҷо ҷамъ оварда шуда дар ихтиёри мухлисон қарор гирифтааст. Таҷрибаҳое, ки то ин дам ҷой доштанд, қорҳои муқаддамотӣ буда, бо он ки роҳро барои таҳияи ин китоб ҳамвор кардаанд, дар қиёс бо он хеле ноқомил ба назар мерасанд.

Нуктаи дигар дар мавриди пешгуфтори ин китоб бояд гуфта шавад. Сарсухани китоб бо номи «Симои Камол дар сарчашмаҳои куҳан» ба қалами Б.Раҳматзод таълиф ёфтааст. Муаллиф пеш аз ҳама нуктаҳои меҳварии тамоми сарчашмаҳоро ҷудо ва тасниф карда, сипас дар бораи ривоёти заифу беасос, баррасӣ ва шарҳи шеърӣ Камол дар манобеи куҳан ва ниҳоят роҷеъ ба сарчашмаҳои нави шинохти шоир, ки дар ин китоб истифода шудаанд, изҳори назар мекунад. Ёдовар шудан ба маврид аст, ки пешгуфтори ин китоб ва чандин китобҳои дигари камолшиносӣ, ки аз ҷониби Б.Раҳматзод навишта шудааст, воқеан ҳам сирф таҳассусӣ ва ҳирфай буда, назари сарсариву шитобзада ва такрори фикри дигарон нест, балки андешаҳеост мӯшиқонаву жарфбинона ва назарҳеост таҳлиливу тоза.

Китоби дигари ин силсила «Камол дар оинаи пажӯҳиш»(11) ном дорад ва бо сабаю эҳтимоми номзади илмҳои филологӣ Субҳони Аъзамзод рӯйи қор омадааст. Китоб бо назардошти зиёд будани мақолоти пажӯҳишгарон дар ду ҷилд ба нақша гирифта шудааст. Таҳияи ин китоб имкон додааст, ки шумори зиёди пажӯҳишҳо оид ба зиндагиву осори Камоли Хучандӣ ба аҳли таҳқиқ пешниҳод шавад. Ин аст, ки бо талош ва эҳтимоми мураттиб муҳимтарин матолиби нақди Камоли Хучандӣ дар пажӯҳишҳои ғарбиву шарқӣ аз оғоз то солҳои 60-уми асри бист гирд омадааст. Дар ҷилди дувум дар назар аст, ки мақолоти илмии солҳои 1960-1990 ҷамъоварӣ ва тадвин гардад.

Бо вучуди мушкилии дастрасӣ ба бархе пажӯҳишҳои ғарбиву шарқӣ ва дар ихтиёр надоштани баъзе аз сарчашмаҳо дар китоби зерин назар мадорики пурбаҳои илмӣ ва матолиби судманди камолшиносӣ ҷамъ оварда шудааст. Худи мураттиб низ таъкид намудааст, ки на ҳамаи пажӯҳишоти ин марҳала пайдо ва ба китоб ворид карда шудаанд. Воқеан ҳам, бо он ки китоб «Нақди Камоли Хучандӣ дар пажӯҳишҳои ғарбиву шарқӣ» ном гирифтааст ва мураттиб дар пешгуфтори бисёр пурбори худ асомии ховаршиносони маъруфи Ғарбро, ки дар таълифоташон аз Камоли Хучандӣ ёд кардаанд, мисли Д'Эрбло, Иосиф Ҳаммер, Иоҳанн Фридрих Козегартен, Натаниэл Блэнд, Арминий Вамбери, Ҳерман Этте, Эдуард Браун, Ян Рипка зикр мекунад, танҳо аз таълифоти се нафари охир истифода мекунад, ки сабабаш ҳам пеши мо равшан аст. Таълифоти ин донишмандон ханӯз ба забони русӣ ё тоҷикӣ (форсӣ) тарҷума нашуда ё дастрас нестанд ва ин қор фурсату заҳмати бештареро тақозо дорад, ки ин нуктаро муаллиф низ таъкид кардааст ва мо низ умедворем, нашрҳои дигари китоби ҳозир бо вуруди ин матолиб боз ҳам қомилтар мешаванд. Шояд дар китоби севуми ин ҷилд ҷой додани тамоми таълифоти ғарбиён ва тарҷумаҳои онҳо мувофиқи мақсад бошад.

Ҷолиб аст, ки иттилооти дастрасшуда аз рӯи қаламрави ҷуғрофии пажӯҳиш, вобаста ба замони таълифашон дар ҷанд бахш дастабандӣ шудаанд.

Китоб бо муқаддимаи муфассал, ки ба қалами Субҳони Аъзамзод тааллуқ дорад, оғоз мешавад ва қисматҳои «Камоли Хучандӣ дар ховаршиносии ғарбиву шарқӣ», «Камолшиносӣ дар Тоҷикистон», «Камоли Хучандӣ дар китобҳои дарсии «Адабиёти тоҷик», «Камоли Хучандӣ дар номаҳо», «Шарҳу тафсири камолшиносӣ» ва «Шарҳу тавзеҳот»-ро фаро гирифтааст. Роҷеъ ба муқаддима метавон гуфт, ки муаллиф ба қадри имкон тамоми дастовардҳои камолшиносиро на танҳо марҳала ба марҳала номбар мекунад, балки аз бозёфтҳои тозаи ин самт, қалавишу лағжишҳое, ки дар ин

пажӯҳишҳо роҳ ёфта буданд, инчунин дар бораи баҳсу мунозираҳое, ки перомуни баъзе концепсияҳо ва тезисҳои илмӣ сар задаанд, маълумот медиҳад. Чунончи, аз дастовардҳои ховаршиноши шаҳри рус И. С. Брагинский зимни панҷ мақолаи ӯ, ки дар ин китоб ҷой гирифтаанд, ёд карда, муаллиф хидматҳои ӯро дар таҳқиқи иҷтимоии ашъори Камоли Хучандӣ, ки ҷустуҷӯҳои илмии он солҳо бар ҳамин равиш бунёд гирифта буд, таъкид мекунад.

Дар баҳши нахустини китоб – «Камоли Хучандӣ дар ховаршиноши ғарбиву шарқӣ» навиштаҳои аҳли таҳқиқи ғарбиву шарқӣ В. В. Григорьев, Ҷерман Эте, Шиблии Нуъмонӣ, Агафангел Кримский, Эдуард Браун, Алиакбари Деххудо, Евгений Бертелс, Иосиф Брагинский, Ян Рипка, Саид Нафисӣ, Эҳсони Ёршотир, Зайнулобиддини Муътаман, Азизи Давлатободӣ, Забехулло Сафо, З. В. Пономарева, З. А. Черных ва М. Сурно гирдоварӣ шудаанд. Ин қисмат пажӯҳишҳои адабиётшиносӣ ва нақди адабии поёни асри нуздаҳ то нимаи асри бистро дар бар мегирад. Дар омади сухан бояд гуфта шавад, ки дар баҳши тавзеҳот мураттиб беш аз 160 байти шохидро, ки дар мақолоти донишмандон иқтибос шудааст, бо наشري охиринаи девони Камол (5) қиёс карда, тафовути онҳоро муайян мекунад, ки ин ҳам аз таҳаввули кори матншиносии осори шоир дарак медиҳад.

Дар баҳши дигари китоб «Камолшиносӣ дар Тоҷикистон» корҳои таҳқиқи камолшиносии варзидаи тоҷик Садриддин Айний, Бобочон Ғафуров, Абдусалом Дехотӣ, Шарифҷон Хусейнзода, Абдулғанӣ Мирзоев, Ҷалол Иқромӣ, Набиҷон Сатторов ҷой дода шудаанд. Дар қисмати севум, ки навиштаҳои муаллифи китобҳои дарсии «Адабиёт» Шарифҷон Хусейнзодаро дар бар мегирад, дар баробари баёни тарҷумаи ҳоли Камоли Хучандӣ ба ҳунари шоирӣ ва сабки эҷоди ӯ тавачҷуҳ зоҳир шудааст.

Баҳши «Камоли Хучандӣ дар номаҳо» шонздаҳ номаи хубу шавқоварро, ки дар фосилаи солҳои 1939-2020 аз ҷониби аҳли илму адаби тоҷику рус ва миллатҳои дигар навишта шудаанд, шомил аст.

Қисмати «Шарҳу тафсири камолшиносӣ» ба баррасии осори камолшиносии солҳои 1845-1960 ихтисос ёфта, мақолоти ҷудоғона, пораҳо аз рисола ва мақолаҳо, пешгуфтори пажӯҳишҳо оид ба Камоли Хучандӣ ва девонҳои шоир, қайду эзоҳи таҳиягарони осори пажӯҳиширо дар бар гирифтааст, ки ин навиштаҳо дар нақду баррасии осори пажӯҳишии садаи 19 то солҳои 60-уми асри ХХ арзиши хоси илмӣ доранд.

Дар хотима муҳимтарин матлабҳои, ки ниёз ба тавзеҳ ва тасҳеҳ доштаанд, аз ҷониби мураттиби китоб шарҳ ёфтааст. Маъмулан дар китобҳои илмии бунёди ва пас аз матнҳои интиқодӣ дар ҳавошӣ ва ё дар охири китоб шарҳу тавзеҳи мураттибон оварда мешавад, ки дар ин китоб низ ҳамин шеваи хуби илмӣ ба қор рафтааст. Қисмати шарҳу тавзеҳот худ метавонад заминае барои ҷандин мақолаи арзишманди дигар бошад, зеро дар аксари матолиби он масъалаҳои баҳсталаб, концепсияҳои илмӣ, нуқтаи назарҳои мухталиф, кашфиётҳои илмии донишмандон тавзеҳ ёфта, қариб дар ҳамаи маворид диду назари муаллиф, мулоҳизаҳои инфиродии ӯ низ ба қалам омадаанд. Ин шеваи қор арзиши асари мавриди назарро боз ҳам бештар қардаст.

Ва ниҳоят, дар китобҳое, ки бори иттилоотии зиёд мекашанд, хуб аст, агар дар қанори шарҳу тавзеҳот феҳрасти номҳои ашхос, кутуб ва ғайра замима шавад, зеро ин китоб бештар дархури адабпажӯҳон ва камолшиносон аст ва мавҷудияти чунин феҳраст қори муҳаққиқро хеле осон хоҳад қард.

«Камол дар оинаи пажӯҳиш» бо иттилои густарда ва далоили зиёд роҷеъ ба аҳвол ва осори Камоли Хучандӣ паҳлӯҳои зиёди зиндагӣ ва осори Хоҷа Камолро равшан месозад. Ин китоб бо муҳтавои пурбор, иттилоъ ва санаду далелҳои қобили

таваҷҷуҳ оид ба Камоли Хучандӣ давраи аввали шинохти Камоли Хучандиро дар адабиёти навин мунъакис намуда, дар пешрафти камолшиносӣ мусоидат хоҳад кард.

Чилди сеюми силсила «Китобномаи Камоли Хучандӣ» (12) унвон гирифта, он ҳам шакли такмилёфтаи бахше аз «Муқаддимаи камолшиносӣ» аст, ки бо заҳмати кормандони Маркази илмии Камоли Хучандӣ ва китобхонаи оммавии вилояти Суғд таҳия шудааст. Китоб феҳрасти осор, мақолаҳо, сарчашмаҳои камолшиносӣ ва нашрҳои ашъори шоирро фаро гирифтааст. Дар сарсухани он номзадҳои илмҳои филологӣ Баҳром Мирсаидов ва Баҳром Раҳматзод моҳияти таҳияи чунин китобро шарҳ дода, аз мушкилоти ҷоғузори ва танзими мавод сухан ба миён овардаанд. Китоб дар маҷмӯъ 1529 манбаъро дар бар гирифта, дар ҷаҳор бахш мураттаб шудааст. Дар бахши аввал сарчашмаҳои зикр шудаанд, ки аз асри XIУ, аз замони зиндагии шоир то садаи XX таълиф шуда, дар онҳо дар бораи Камоли Хучандӣ маълумот ҷой дорад. Дар бахши дувуми китоб «Камоли Хучандӣ дар таҳқиқи ховаршиносон» (ба забонҳои хоричӣ) таҳқиқот ва тарҷумаҳои камолшиносони хоричӣ ҷамъ оварда шудааст. Дар бахши сеюм, ки «Камолшиносӣ дар мамолики Шарқ» ном дорад, таҳқиқоти донишмандони Эронӣ Арабистон, Ҳиндустону Покистон, Афғонистону Туркия ва кишварҳои дигар ҷой дода шудааст. Бахши охири китоб «Камоли Хучандӣ дар таҳқиқи олимони тоҷик» ном дошта, осори олимони ва адибони тоҷикро дар бар гирифтааст. Ҷои шак нест, ки чунин китоб барои тамоми пажӯҳишгарони осори Камол басо муфид ва зарурист, зеро, аз як тараф, барои таълифи тадқиқоти нав ангега медиҳад, аз ҷониби дигар, барои огоҳ будан аз собиқаи таҳқиқ дар мавзӯи интиҳобшуда ва эҳтирос аз такрор мусоидат менамояд. Танҳо ба сифати пешниҳод дар нашрҳои дигар гуфтан мумкин аст, ки ҳини танзим шумори бахшҳо бояд бештар бошанд, зеро дар дохили «таҳқиқот» на танҳо тадқиқот, балки осори адабӣ, публисистӣ, тарҷума ва ғайра низ ба назар мерасанд, ки дурустии номгузории бахшҳо зерини шубҳа мегузоранд.

Дар чилди чоруми силсила «Камол - устои бузурги забон»(4) мақолоти забоншиносон марбут ба ҷанбаҳои савтӣ, лексикӣ, сарфӣ, наҳвӣ, фразеологӣ гирдоварӣ шудаанд. Чунонки дар муқаддимаи ин китоб зикр мешавад, то ин дам ҷаҳор рисолаи илмӣ-таҳқиқотӣ аз ҷониби забоншиносон А.Абдуқодиров ва А.Давронов, Ш.Ҳайтова, М.Мирмуҳаммадова, М.Собирова таълиф шудаанд, ки масоили мухталифи забоншиносии осори Шайх Камолро ба доираи таҳқиқ кашидаанд. Мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Фирӯза Қодирова 28 мақолаи марбут ба вежаҳои забони Камоли Хучандиро дар ин маҷмӯа ҷой медиҳад, ва ба қавле барои пур кардани матолиби забоншиносии осори Шайх Камол кӯшиши судманд ба анҷом мерасонад.

Ба ғайр аз асарҳои мазкур ду китоби дигарро низ Маркази илмӣ интишор кардааст, ки дар камолшиносӣ ҷойгоҳи вежадоранд ва бо масъалаҳои матншиносии ашъори Камоли Хучандӣ алоқаманданд. Инҳо «Варақи ҳусн» (мунтахаби ғазалҳо, 2018) (8) ва «Камоли Хучандӣ. Дево» (2020) (6) мебошанд, ки дар заминаи муқобала бо дастхатҳои нодир ва тасҳеҳи мутуне, ки пештар интишор ёфтаанд, ба ҷоп расидаанд. Баррасии ҳусну қубҳи ин ду китоб масъалаи ҷудоғона аст, ки ин мақола имкони ғунҷоиши онро надорад. Гузашта аз ин, таҳияи ҷопи интиқодӣ дар заминаи нусхаҳо кори бағоят сангин аст ва баррасии он низ вақту фурсату ҳавсала ва донишу огоҳии комилро тақозо дорад.

Дар қанори ин фаъолияти густарда Маркази илмӣ Камоли Хучандӣ наشري мусалсали мақолоти марбут ба Камоли Хучандиро дар фаслномаи “Камоли Хучандӣ” низ ба роҳ мондааст. Чунонки дар муқаддимаи “Китобшиносии Камоли

Хучандӣ” таъкид мешавад, то ин дам 22 шумораи фаслномаи “Камоли Хучандӣ” интишор гардидааст, ки дар онҳо “76 мақолаи донишмандони ватаниву хориҷӣ, 12 матни марбут ба Камол ва шарҳи комили 10 ғазали шоир дастраси алоқамандон гардидааст” (12, с. 15).

Дар зодгоҳи шоир ба муносибати 700-солагии бузургдошти ӯ дар Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров шумораи вежаи маҷаллаи илмӣ “Оинаи пажӯҳишгоҳ”(№3), маҷмӯаи мақолоти илмӣ “Ёдкарди Камоли Хучандӣ”, “Камол Худжанди в России: исследования и переводы”, “Тухфаи чон”(Шарҳи 40 ғазали Камоли Хучандӣ) , инчунин дар донишгоҳҳои дигари вилоят низ маҷмӯаҳои мақолот ба таъб расиданд.

Хулоса, як назар ба китобҳое, ки дар солҳои охир оид ба шинохти Камоли Хучандӣ, шахсият ва ҷаҳонбиниву шеърӣ ӯ таълиф шудаанд, аз рушди бесобиқаи ин шоҳаи адабиётшиносӣ дар Тоҷикистон ва махсусан аз саҳми “Маркази илмӣ Камоли Хучандӣ” дар зодгоҳи шоир дарак дода, марҳилаи сифатан нави камолшиносиро дар кишвари мо тайин ва тасдиқ мекунад.

Пайнавишт:

1. *Армуғони аҳли дил. Гузида ва тарҷумаи ғазалиёти К.Х. – Хучанд: Ноишр, 2016.-236 с.*
2. *Дафтари ишқ. Мунтахаби ғазалҳои Камоли Хучандӣ ба забони олмонӣ. – Хучанд: Ноишр, 2020. – 172 с.*
3. *Ишқи минӯӣ. Тарҷумаи ғазалҳои Камоли Хучандӣ ба забони олмонӣ.- Хучанд: Ноишр, 2018. -48 с.*
4. *Камол - устоди бузурги забон. Маҷмӯаи мақолоти марбут ба муҳимтарин масоили забони ашъори Камоли Хучандӣ. Таҳия, тадвин ва пешгуфтори Фирӯза Қодирова. Силсилаи китобҳои камолишиносӣ. Ҷилди 4. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 272 с.*
5. *Камоли Хучандӣ. Девон ба ҳуруфи тоҷикӣ ва форсӣ . Таҳияи А. Суруш.–Хучанд: Хуросон, 2015.–1292 с.*
6. *Камоли Хучандӣ. Девон. Таҳияи Баҳром Раҳматов ва Оқилбой Оқилов.–Хучанд: Хуросон, 2020.*
7. *Камоли Хучандӣ. Иксири саодат. Ба кӯшиши Фаҳриддин Насриддинов –Хучанд: Хуросон, 2015.–1292 с.*
8. *Камоли Хучандӣ. Варақи хусн. Мунтахаби ғазалҳо. Муқаддима, таҳия, тавзеҳ ва нусхабадали Баҳром Раҳматов ва Оқилбой Оқилов –Хучанд: Хуросон, 2018.– 520 с.*
9. *Камоли Хучандӣ. Ҳабдаҳ чаман. Тарҷумаи 17 ғазали Камоли Хучандӣ ва 17 гуфтор дар бораи ӯ ба 8 забон. Мураттибон Баҳром Раҳматов ва Фирӯза Қодирова – Хучанд: Хуросон, 2020.*
10. *Камол дар оинаи тазкираҳо. Таҳия ва тавзеҳи Иззатбек Шехимов ва Зоҳирҷон Юсупов. Силсилаи китобҳои камолишиносӣ. Ҷилди 1. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 300 с.*
11. *Камол дар оинаи пажӯҳиш. Нақди Камоли Хучандӣ дар пажӯҳишҳои гарбиву шарқӣ (аз оғоз то солҳои 60-уми садаи бист) Баргардон, таҳия, таҳқиқ, пешгуфтор ва шарҳу тавзеҳоти Субҳони Аъзамзод. Силсилаи китобҳои камолишиносӣ. Ҷилди 2/1. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 568 с.*
12. *Китобномаи Камоли Хучандӣ. Феҳристи осор, мақолаҳо, сарчашмаҳои камолишиносӣ ва наирҳои ашъори шоир. Таҳияи кормандони МД “Маркази илмӣ Камоли Хучандӣ” ва китобхонаи вилоятии оммавии ба номи Тошхоҷа Асирӣ. Силсилаи китобҳои камолишиносӣ. Ҷилди 2/1. – Хучанд: Хуросон, 2020. – 488 с.*
13. *Маводи конференсияи байналмилалӣ “Камоли Хучандӣ: ташаққули адабиётшиносӣ ва равобитти адабӣ”(Хучанд, 28-29 октябри соли 2016). – Хучанд: Ноишр, 2016.- 616 с.*

14. *Мақтаби Камол. Таҳия ва танзими Баҳром Раҳматов ва Шоира Олимова.* - Хучанд: Ношир, 2019. - 528 с.
15. *Муқаддимаи камолиносии Таҳияи Баҳром Раҳматов ва Иzzатбек Шехимов.* - Хучанд: Ношир, 2015. - 504 с.

Reference Literature:

1. *Gift for Lovers. Selections and Translations of K.Khujandi`s Ghazals.* - Khujand: Publisher, 2016. - 236 pp.
2. *Love Notebook. Selections and Translations of K.Khujandi`s Ghazals into German.* - Khujand: Publisher, 2020. - 172 pp.
3. *Heavenly Love. Translation of K.Khujandi`s Ghazals into German.* - Khujand: Publisher, 2018. - 48 pp.
4. *Kamol Being a Great Master of Language. Collection of Articles on the most Important Linguistic Issues Beset with Kamoli Khujandi`s Poetry. Preparation, compilation and introduction of Firuza Kodirova. A series of books on Kamol studies.* - V.4. - Khujand: Khuroson, 2020. - 272 pp.
5. *Kamoli Khujandi. Divan in Tajik and Persian. Prepared by A. Surush.* - Khujand: Khuroson, 2015. - 1292 pp.
6. *Kamoli Khujandi. Divan. Text preparation by Bakhrom Rakhmatov and Okilba Okilov.* - Khujand: Khuroson, 2020.
7. *Kamoli Khujandi. Potion of Happiness. Under the editorship of Fakhridin Nasriddinov.* - Khujand: Khuroson, 2015. - 1292 pp.
8. *Kamoli Khujandi. Beauty Page. Selected Ghazals. Introduction, preparation, commentaries and Variant Reading of Bakhrom Rakhmatov and Okilboy Akilov* - Khujand: Khuroson, 2018. - 520 pp.
9. *Kamoli Khujandi. Seventeen Flower-Beds. Translation of 17 ghazals of Kamoli Khujandi and 17 comments concerning him in 8 languages. Compiled by Bakhrom Rakhmatov and Firuza Kodirova* - Khujand: Khuroson, 2020.
10. *Kamol in the Mirror of Anthologies. Edited and commented by Izzatbek Shekhimov and Zohirzhon Yusupov. A series of books on Kamol studies.* - V.1. - Khujand: Khuroson, 2020. - 300 pp.
11. *Kamol in the Mirror of the Researches. Criticism of Kamoli Khujandi in Western and Oriental studies (from the beginning to the 60-ies of the XX-th century). Translation, compilation, research, introduction and comments by Subhon Azamzod. A series of books on Kamol studies.* VV.2/1. - Khujand: Khuroson, 2020. - 568 pp.
12. *Kamoli Khujandi`s Bibliography. Catalogue of works, articles, sources on Kamol studies and publications of poetry. Compiled by the staff of the SI "Kamoli Khujandi Scientific Center" and the Regional Public Library named after Toshkhoja Asiri. A series of books on Kamol studies.* - VV.2/1. - Khujand: Khuroson, 2020. - 488 pp.
13. *Materials of the International Conference: "Kamol Khujandi: Formation of Literary Studies and Literary Ties", (Khujand, October 28-29, 2016).* - Khujand: Publisher, 2016. - 616 pp.
14. *Kamol School. Prepared and compiled by Bakhrom Rakhmatov and Shoira Olimova.* - Khujand: Publisher, 2019. - 528 pp.
15. *Introduction to Kamol Studies: prepared by Bakhrom Rakhmatov and Izzatbek Shekhimov.* - Khujand: Publisher, 2015. - 504 pp.